

УДК 355.23: 351.746.1

В. В. ДИЯК,

кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЯК СКЛАДОВОЇ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

У статті автор розкриває роль соціально-економічної підготовки у фаховій підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників. Виокремлює та обґрунтовує низку основних особливостей соціально-економічної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників у Національній академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Ключові слова: соціально-економічна підготовка, майбутні офіцери-прикордонники, освітньо-кваліфікаційна характеристика, євроінтеграційні процеси.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Підготовка сучасних управлінських кадрів Державної прикордонної служби України відповідно до вимог ринкового середовища потребує оновлення змісту, форм і методів навчального процесу. Суспільству потрібен соціально мобільний фахівець, здатний професійно переміщуватись як угору вертикальними ієрархічними сходами у своїй діяльності, так і по горизонталі – із однієї структури в іншу. Такі фахівці повинні володіти технологіями професійної діяльності, передовими досягненнями науки і техніки. Вони повинні бути здатними творчо вирішувати сучасні проблеми сьогодення, брати на себе роль лідера.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Проведений аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє зробити висновок про зростання ролі вищої соціально-економічної підготовки майбутніх фахівців, що зумовлене проблемами переходу до ринкової економіки. Розробці проблем вищої соціально-економічної підготовки у вітчизняній науці присвятили свою увагу такі вчені, як Ю. Балашова [2], В. Бобров [3; 4], В. Гончаров [5], А. Задоя, В. Тарсевич [7], Л. Костюченко [11], М. Вієвська, Л. Красовська [12], І. М. Носаченко [13], І. Тивончук [14].

Мета статті – дослідити й обґрунтувати зміст основних особливостей соціально-економічної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, що є складовою їх професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вимоги, що ставить суспільство до майбутнього фахівця, зумовлюють необхідність зростання рівня професійних знань офіцерів-прикордонників з дисциплін управлінського циклу: економічної теорії, психології, конфліктології та ін. Теоретичним фундаментом формування системи управлінських знань є філософська та соціально-економічна підготовка [1; 12].

Соціально-економічна підготовка особистості на сучасному етапі роздержавлення власності, розгортання процесу приватизації, удосконалення ринкових відносин охоплює дуже широке коло питань.

Соціально-економічна підготовка у Національній академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького (НАДПСУ) у контексті професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників передбачає розуміння ними закономірностей формування та розвитку відтворювальних процесів на макро- та мікрорівнях, у взаємозв'язку з розвитком політичних, культурних та інших суспільних процесів.

У НАДПСУ відповідна підготовка охоплює чотири блоки дисциплін, які формують сучасний світогляд і зумовлюють потребу в постійному оновленні соціально-економічних знань, умінь, навичок: загальноосвітній, фундаментальний, інноваційно-практичний і блок дисциплін спеціальної підготовки. Дисципліни, що входять у перераховані блоки, забезпечують комплексне вивчення закономірностей економічної та соціальної сфери суспільства.

Зміст соціально-економічної підготовки звичайно є однаковим у вищих навчальних закладах нашої держави, проте у Національній академії

Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького має свій специфічний контекст, що обумовлений певними особливостями.

1. Особливості, пов'язані з вимогами освітньо-кваліфікаційної характеристики.

В освітньо-кваліфікаційній характеристиці існують акценти на виконання у майбутній професійній діяльності таких економічних і соціальних питань:

офіцери зобов'язані проводити гуманітарну підготовку особового складу, а економічна інформація є складовою даної підготовки;

знання економічних законів, оскільки прикордонний відділ є елементом економічної системи, управління, регулювання та контроль якої слід здійснювати офіцеру саме на основі законів економічної діяльності;

розуміння теорії управлінської діяльності у зв'язку із вимогою підтримання злагодженості військового колективу; прийняття обґрунтованих управлінських рішень; проведення оцінки власних рішень;

поняття “мотивації в управлінській діяльності” пов'язане із вимогою до офіцера вміння здійснювати мотивацію щодо виконання поставлених завдань;

принципи менеджменту пов'язані зі здійсненням планування, організації та контролю за виконанням поставлених завдань перед персоналом прикордонного підрозділу;

концепції управління в економічній теорії допоможуть офіцеру-прикордоннику використовувати сучасні ефективні методи управління, формувати власний стиль управління колективом;

передбачення у теорії управління забезпечуватиме вимогу щодо оцінки обстановки в колективі, запобіганню конфліктних ситуацій;

питання “власності” пов'язане із вимогою належної організації офіцером отримання, збереження та обліку матеріальних засобів прикордонного підрозділу;

питання суспільного виробництва, банківської системи, національних економічних показників тощо, що є основою теми “Світове господарство”, задовольняють вимогу щодо організації ефективної взаємодії із прикордонними органами сусідніх держав, органами місцевого самоврядування, різноманітними суб'єктами ринкової системи держави;

товарне виробництво дає знання щодо управління господарством в економічній системі держави, а організація та ведення господарства прикордонного підрозділу є однією з вимог щодо професійної діяльності офі-

цера-прикордонника (деякі прикордонні відділи у своєму складі ведуть підсобне господарство);

економія матеріальних засобів підрозділу, контроль за використанням матеріальних ресурсів пов'язані із питанням ресурсів в економічній теорії [6; 9].

Отже, проведений аналіз освітньо-кваліфікаційної характеристики на наявність у ній тих чи інших економічних питань свідчить про те, що до професійної діяльності офіцерів-прикордонників ставиться достатня кількість вимог, що пов'язані саме з економічною діяльністю.

2. Особливість, пов'язана із загальноекономічною освітою курсантів різних напрямів підготовки.

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького готує офіцерські кадри для прикордонної служби за чотирма основними напрямами підготовки: "Охорона та захист державного кордону", "Право", "Автомобілі та автомобільне господарство", "Філологія", а саме:

1) курсанти напряму підготовки "Охорона та захист державного кордону" вивчають такі дисципліни, як: "Фінансове право", "Міжнародне економічне право", "Господарське право", "Державне регулювання економіки", "Військове господарство", "Матеріально-технічне забезпечення прикордонної служби", "Деталі машин", "Теорію машин та механізмів", "Використання експлуатаційних матеріалів";

2) курсанти напряму підготовки "Право", наприклад, вивчають такі науки, як: "Фінансове право", "Міжнародне економічне право", "Господарське право", "Державне регулювання економіки", "Військове господарство", "Матеріально-технічне забезпечення прикордонної служби";

3) курсанти напряму підготовки "Автомобілі та автомобільне господарство" вивчають: "Деталі машин", "Теорію машин та механізмів", "Використання експлуатаційних матеріалів";

4) курсанти напряму підготовки "Філологія" вивчають лише дисципліну "Матеріально-технічне забезпечення прикордонної служби".

Підсумовуючи, можна констатувати тенденцію до зменшення кількості професійно-економічних дисциплін у різних напрямах підготовки, що є дотичними до економічної науки. Наприклад, найширше, з точки зору економічних дисциплін, представлений напрям підготовки "Охорона та захист державного кордону", а найвужче – "Філологія".

3. Особливість, пов'язана зі спеціальним статусом суб'єктів учіння – курсантів. Головним суб'єктом учіння у НАДПСУ є курсанти, які, на відмі-

ну від студентів вищих навчальних закладів, мають певні особливості, що пов'язані з організацією навчально-виховного процесу, наявністю ширшого кола обов'язків, специфікою майбутньої професійної діяльності тощо. Детально ці особливості виглядають таким чином: кожен курсант отримує від держави військову форму одягу; усі курсанти знаходяться на обліку продовольчої служби (безкоштовне харчування); після завершення навчання отримують усі види офіцерської форми одягу; відповідно до показників успішності курсанти щомісяця отримують грошове забезпечення (стипендію); до четвертого курсу навчання курсанти всіх напрямів підготовки проживають на території академії; знаходиться за межами академії курсанти мають право лише у вихідні з дозволу ректора академії; курсанти регулярно заступають у наряди по академії (черговий дивізіону, помічник чергового факультету, черговий їдальні, варта, помічник чергового контрольно-пропускового пункту академії, помічник чергового навчального корпусу).

Аналіз умов життя курсантів в академії дає змогу зробити висновок про те, що саме ці умови спонукають їх замислюватися про економне життя, а щоб так жити, курсантам необхідні певні економічні знання. Адже чим складніші умови життя, тим краще відбувається засвоєння знань.

4. Особливість, пов'язана з майбутньою професійною діяльністю. Суть даної особливості полягає в тому, що всі випускники академії розпочинають свою діяльність у прикордонній службі з посад заступників начальників прикордонних відділів або начальників відділень прикордонного відділу. Прикордонний відділ являє собою організацію середнього масштабу, у якій може бути кілька керівників середньої ланки. До такої середньої ланки і належать випускники НАДПСУ. Вони насамперед координують роботу молодших начальників.

Керівники середньої ланки зобов'язані готувати пропозиції щодо охорони державного кордону для подальшого прийняття рішень на вищому рівні. Ці рішення, як правило, у вигляді конкретних завдань передаються низовим лінійним керівникам у прикордонному відділі.

Отже, аналіз майбутньої професійної діяльності офіцерів-прикордонників указує на її прямий зв'язок з елементами економічної діяльності прикордонного відділу. Тому соціально-економічна підготовка курсантів має на меті підготовку їх до керівництва прикордонним відділом саме на рівні середньої ланки.

5. Особливість, пов'язана із пенсійним віком офіцерів-прикордонників.

Діяльність Державної прикордонної служби України регулюється відповідними законами: Конституцією України, законами України “Про Державну прикордонну службу”, “Про проходження військової служби” та іншими законодавчими актами, міжнародними договорами. Відповідно до Закону України “Про проходження військової служби” мінімальна вислуга офіцера повинна становити 20 років, що також стосується і офіцерів прикордонної служби. Елементарний математичний розрахунок дає можливість побачити, що у такому випадку пенсійний вік офіцера-прикордонника настає приблизно у 40–45 років. Не виключена можливість вивільнення персоналу в такому працездатному віці, а тому колишнім офіцерам-прикордонникам доведеться долучатись до ринкових умов життя, що, у свою чергу, вимагає наявності відповідного сформованого рівня їх економічної компетентності.

6. Ще одна особливість пов’язана з євроінтеграційним курсом держави, що накладає відбиток на професійну підготовку майбутніх офіцерів-прикордонників.

Процес європейської інтеграції дедалі помітніше впливає на всі сфери життя держави, не оминув він і прикордонної служби. Відтак, Україна чітко визначила орієнтири входження у європейський простір, здійснює модернізацію прикордонної служби у контексті європейських вимог. Так, поступово прикордонна служба здійснила реформування за зразком європейських країн, першою в Україні перейшовши на контрактну форму несення служби, перетворивши прикордонні застави та контрольні пункти пропуску на прикордонні відділи з розгалуженою внутрішньою структурою. Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького є структурним підрозділом органів забезпечення Адміністрації Державної прикордонної служби України та її вищим навчальним закладом. Оскільки академія здійснює підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців за певними спеціальностями та освітньо-кваліфікаційними рівнями, то вона не може залишатись осторонь євроінтеграційних процесів. Академічний колектив проводить активну роботу в русі до Болонського процесу, свідченням чому є запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Вимоги ж Болонської декларації передбачають нову філософію освітньої діяльності, яка стосується усього, зокрема і соціально-економічної підготовки.

Зазначені вище особливості економічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників залежать від таких факторів: мети навчання

взагалі та конкретних завдань економічної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників; рівня підготовленості майбутніх офіцерів-прикордонників; економічної політики держави у військовій сфері; місця соціально-економічної підготовки в професійній підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників; наявності матеріальної бази; професійних інтересів, задатків, а також мотивації в набуванні економічних знань майбутніми спеціалістами; майстерності викладачів тощо.

Зміст і структура соціально-економічної підготовки в академії визначаються такими факторами: комунікативними цілями та завданнями економічних дисциплін; варіативністю змісту соціально-економічної підготовки в різних типах вищих навчальних закладів, зокрема у НАДПСУ; віковими особливостями тих, хто навчається, на кожному етапі здійснення економічної підготовки; міждисциплінарними зв'язками з іншими навчальними дисциплінами.

Структурний аналіз соціально-економічної підготовки в академії дає можливість визначити її основні складові:

1. Економічна грамотність як система економічних знань, умінь і навичок.

2. Економічне мислення, яке виявляє об'єктивну істину – відображає економіку всебічно, цілісно, з урахуванням соціальних орієнтирів, протиполягу егоїстичній ринковій психології, яку помилково сприймають як економічне мислення. Соціально-економічна підготовка має за мету підготовку фахівців із сучасним світоглядом, професійними знаннями інноваційного характеру, умінням їх практичного використання при розв'язанні економічних проблем на базі постійної самоосвіти.

3. Формування загальноекономічного мислення є складовою ширшої проблеми соціально-економічної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, що, у свою чергу, є частиною системи цілеспрямованого впливу суспільства на людину з метою формування в неї гуманістичного світогляду, розвинутого економічного мислення, високої культури економічного поведіння. Сутністю соціально-економічної підготовки, її вищою метою і головним завданням є формування зрілої економічної свідомості. Суспільство повинно сприяти виробленню високої свідомості, культури, професіоналізму в кожній людині.

4. Загальноекономічна свідомість має складну структуру. У ній можна виділити визначені рівні: економічну психологію; повсякденну (емпіричну) свідомість; наукову (теоретичну) економічну свідомість.

Результатом загальноекономічної свідомості є загальноекономічна поведінка – це поведінка людей у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ. Про рівень розвитку мислення майбутнього офіцера-прикордонника, рівня його відповідності досягненням економічної науки і практики свідчить його культура. Вона включає формування високого рівня працьовитості, професійної майстерності, виробничих навичок і умінь, розуміння соціально-економічних аспектів і значущості різних сфер виробництва.

5. Формування загальноекономічного мислення базується на єдності освіти, навчання і виховання.

Однак на сьогодні елементи змісту соціально-економічної підготовки все ще носять фрагментарний, недостатньо скоординований характер і не утворюють єдиної системи. Нерівномірно розподілені в змісті економічної підготовки пізнавальні, ціннісні, нормативні, практично-діяльнісні компоненти. У навчальних програмах дисциплін відсутнє чітке обґрунтування основних економічних питань, потрібних тим, хто навчається, на сучасному етапі розвитку економіки, а саме таких, що розкривають організаційно-економічні, правові, соціальні, моральні, соціально-педагогічні, психологічні основи взаємодії економічних законів розвитку суспільства та природи.

Тому на новому етапі вдосконалення соціально-економічної підготовки слід посилити увагу до теоретичних основ соціально-економічної підготовки майбутніх фахівців, удосконалення її змісту, запровадження нових форм, методів і прийомів економічної самоосвіти, з метою формування високого рівня їх економічної компетентності. Особливо слід урахувувати ці вимоги, оскільки вони зазначені у Концепції розвитку економічної освіти України, яку ухвалило Міністерство освіти і науки України ще у 2003 році [9].

Виходячи з цього, визначимо мету та ціннісні орієнтири соціально-економічної підготовки як складової професійної підготовки майбутнього офіцера-прикордонника.

Метою соціально-економічної підготовки є розвиток і використання економічних знань для формування творчої особистості, підвищення якості життя українського народу і прогресивного розвитку суспільства.

Висновок. Аналіз змісту соціально-економічної підготовки у Національній академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького дав можливість визначити низку його специфічних особливостей, що були спричинені різними факторами.

Перспективи подальших наукових розвідок у даному напрямку. Аналіз проблеми соціально-економічної підготовки у Національній академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького призвів до усвідомлення того, що дані знання як складова професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників не повинні зводитись до накопичення суми необхідних знань та умінь, а передбачати, у першу чергу, формування відповідного рівня соціально-економічної компетентності, що і може бути предметом подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури

1. Бадмаев Б. Ц. Психологическая характеристика процесса преподавания общественных наук в военно-учебном заведении / Б. Ц. Бадмаев. – М. : ВПА, 1972. – 108 с.
2. Балашова Ю. В. Педагогічні умови формування економічної культури у майбутніх офіцерів-прикордонників : дис. ... канд. пед. наук. : 20.02.02 / Ю. В. Балашова. – Хмельницький, 2002. – 180 с.
3. Бобров В. Я. Вища економічна освіта на сучасному етапі розвитку суспільства / В. Я. Бобров, Л. Каніщенко // Вища освіта України. – 2002. – № 2. – С. 16–23.
4. Бобров В. Я. Розвиток економічної освіти на стадії ринкових перетворень / В. Я. Бобров // Педагогіка та психологія професійної освіти. – 1999. – № 3. – С. 45–57.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
6. Загвязинский В. И. Методология и методика дидактического исследования / В. И. Загвязинский. – М. : Педагогика, 1982. – 160 с.
7. Задоя А. Проблемы адаптации современных экономических курсов в вузах Украины / А. Задоя, В. Тарасевич // Экономика Украины. – 1994. – 7 (июль). – С. 74–76.
8. Ильина Т. А. Структурно-системный подход в организации обучения / Т. А. Ильина. – М. : Знание, 1972. – Вып. 1. – С. 16–18.
9. Концепція розвитку економічної освіти в Україні // Освіта України. – 2004. – № 6. – С. 4–5.
10. Коротяев Б. И. Учение процесс творческий / Б. И. Коротяев. – М. : Просвещение, 1989. – 280 с.
11. Костюченко Л. Соціально-психологічні особливості економічної освіти і виховання молоді / Л. Костюченко // Рідна школа. – 2003. – № 10.
12. Николенко Ю. Новый учебник по основам экономической теории / Ю. Николенко, А. Демкивский // Экономика Украины. – 1994. – 7 (июль). – С. 93–94.
13. Носаченко І. М. Формування сучасного економічного мислення молоді в умовах ринку / І. М. Носаченко // Реформування вищої освіти в Україні закладів І–ІІ рівнів акредитації. – К., 1998. – С. 37–38.

14. Тивончук И. О. предмете и классификации современной экономической науки / И. О. Тивончук // Экономика Украины. – 1995. – 10 (октябрь). – С. 58–65.

Рецензент – кандидат педагогических наук Тушко К. Ю.

Статья надійшла до редакції 27.06.2013.

Дьяк В. В. Особенности социально-экономической подготовки как составляющей профессиональной подготовки будущих офицеров-пограничников

В статье автор раскрывает роль экономического образования в профессиональной подготовке будущих офицеров-пограничников. Выделяет и обосновывает перечень основных особенностей экономического образования будущих офицеров-пограничников в Национальной академии Государственной пограничной службы Украины имени Б. Хмельницкого.

Ключевые слова: экономическое образование, будущие офицеры-пограничники, квалификационная характеристика, евроинтеграционные процессы.

Dyjak V. V. Peculiarities of social and economical training as component of professional training of future officers-borderguards

The article concerns the role of social and economical training within the system of professional training of future officers-borderguards. The author distinguishes and substantiates main peculiarities of social and economical training of future officers-borderguards at the national Academy of the State Border Guard Service of Ukraine.

Keywords: social and economic training, future officers-borderguards, educational and qualification characteristics, European integration process.